

DOI 10.33190/0027-2833-321-2021-6-007

Ніколаєнко Л. І.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЕМОЦІЙ ЗАЗДРОСТІ І СПІВЧУТТЯ В ПОЛЬСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНИЙ І ЛІНГВОАКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Київ : Видавн. дім Дмитра Бурого, 2021. 412 с.

Монографія Л. І. Ніколаєнко «Репрезентація емоцій заздрості і співчуття в польській, російській та українській мовах: семантико-когнітивний і лінгвоаксіологічний виміри» вдало заповнює лакуну в українській та зарубіжній славістиці: адже емоції слугують невід'ємним ресурсом вербалізації так званої мовної картини світу в її сучасному, інтердисциплінарному вимірі, — як сукупності антропоцентрично зорієнтованих, цілісних уявлень про світ, властивих носіям мов і культур, що сформувалися в уявленні великого мовного колективу в результаті людської психічної діяльності.

Рецензована монографія справляє враження ретельно продуманого, внутрішньо монолітного за своїм задумом дослідження, що безпосередньо відображається в структурі праці. Дослідження відзначається логічністю, цілісністю і достатньою стилістичною вправністю у викладі матеріалу. Працю добре структуровано: вона складається зі вступу, трьох розділів (із проміжними висновками до кожного з них), загальних висновків; списку використаних джерел (51 позиція); списку використаної літератури (450 позицій).

У вступі чітко визначено актуальність дослідження (зумовлену передусім його нерозривним зв'язком з антропоцентричною парадигмою сучасної лінгвістики, зорієнтованою не лише на вербалізацію людських почуттів, а й на вивчення відображення людини в мові в усій її багатогранності) та його мету й завдання (що, зокрема, полягають у комплексному зіставному дослідженні способів об'єктивації емоцій груп «Заздрість» і «Співчуття» у польській, російській та українській мовних картинах світу з акцентом на визначенні аксіологічного складника метафоричної концептуалізації згаданих почуттів). Л. І. Ніколаєнко цілком слушно відштовхується від того, що мовна об'єктивація емоцій може аналізуватися лише за допомогою інтегративного, комплексного підходу, оскільки ґрунтовності таким розвідкам надають саме міждисциплінарність і багатоаспектність охоплення проблематики.

Наукова новизна дослідження не викликає заперечень. Авторка справедливо вбачає її в тому, що комплексний порівняльний аналіз об'єктивації емоцій груп «Заздрість» і «Співчуття» в польській, російській та українській мовних картинах світу в українській лінгвістиці здійснений уперше, крім того, також уперше враховано роль оцінки (моральної та гедоністичної) в дослідженні специфіки метафоричної концептуалізації цих груп емоцій у порівнюваних мовах. Переконливими видаються джерельна база (якою стали енциклопедичні словники (філософські, словники етики, психологічні), лінгвістичні словники польської, російської та української мов, художні та інші тексти) і теоретико-методологічна основа праці (яку становлять положення філософії та психології емоцій, лінгвістики емоцій, когнітивної семантики, лінгвоаксіології, викладені в працях лінгвістів, філософів і пси-

хологів). У вступі також переконливо обґрунтовано теоретичне значення і практичну цінність монографії.

Перший розділ рецензованої монографії «Теоретичні засади вивчення вербалізації психічних станів людини» (с. 15–76), який логічно поглиблює теоретичний вступ до праці, присвячено висвітленню моральних почуттів і принципів їх класифікації у філософії та психології. Авторка докладно аналізує основні напрями лінгвістичних досліджень вербалізації емоцій, визначає роль оцінки й типи оцінок у відображенні емоційного світу людини в мові. Вельми цінним, на нашу думку, є й те, що в першому розділі не лише схарактеризовано основні принципи дослідження мовної об'єктивації емоцій груп «Заздрість» і «Співчуття», а й зроблено особливий акцент на ролі метафори в дескрипції почуттів, проаналізовано погляди вчених щодо метафори й метонімії в концептуалізації емоцій. Проміжні висновки до першого розділу підсумовують його зміст і в подальшому екстраполюються на загальні висновки дослідження.

У другому розділі «Об'єктивація емоцій групи “Заздрість” у польській, російській та українській мовних картинах світу» (с. 77–209) Л. І. Ніколаєнко переконливо продемонструвала, що діапазон визначень заздрості і в філософії, і в психології є досить широким, але водночас фахівці в обох згаданих галузях одноставно підкреслюють деструктивний вплив цього почуття на стан суб'єкта. Мається на увазі й моральна шкода заздрості для заздрісника, і шкідливий вплив емоції на свідомість, на інтелект, на волю, на поведінку і навіть на фізичний стан суб'єкта. Досліджуючи етимологію та розвиток семантики іменникових і дієслівних позначень емоцій групи «Заздрість» у польській, російській та українській мовах на матеріалі лексикографічних джерел, авторка переконливо доводить, що з погляду діахронії номінанти емоцій групи «Заздрість» у порівнюваних мовах розвивалися переважно в напрямку від полісемантичності до звуження і конкретизації семантики. Цікавим є і її спостереження стосовно того, що особливо тісно ці емоції пов'язані з зоровими та мовленнєвими функціями. Вагомим, на наш погляд, є також «проміжний» висновок авторки щодо вивчення вербалізації емоцій в аксіологічному вимірі. Такий підхід дозволяє простежити не лише, як вони концептуалізуються й категоризуються в мовній картині світу, а й чому вони саме так сприймаються мовною свідомістю тощо. Логічними є також результати порівняльного аналізу, який засвідчує засадничу подібність об'єктивації емоцій групи «Заздрість» у польській, російській та українській мовах, проте відзначено й певні особливості, які демонструють своєрідність менталітету поляків, росіян та українців.

Найбільшим за обсягом є третій розділ праці — «Об'єктивація емоцій групи “Співчуття” в польській, російській та українській мовних картинах світу» (с. 210–357). Цей розділ цікавий насамперед тим, що, крім глибокого лінгвістичного аналізу емоцій групи «Співчуття», у ньому дослідниця пропонує не лише комплексне тлумачення згаданих емоцій з позицій аналізу наукової літератури з філософії, етики та психології, а й у контексті виходу до зовсім іншої площини, зокрема, відображення діалогу західної психології і буддизму, що дозволило авторці констатувати певну амбівалентність їхнього тлумачення.

Як уже зазначалося, у розділі представлено ретельний кваліфікований порівняльний аналіз етимологічних даних, семантичної мотивації та значенневої еволюції лексики на позначення емоцій групи «Співчуття» в польській, російській та українській мовах. Увагу здебільшого зосереджено на дієслівних та іменникових лексемах як таких, що мають найважливіше значення

для лексико-семантичної репрезентації емоцій. Ретельно й послідовно проаналізовано емотивні континуанти псл. *čuti, *stradati, *trpěti, *žalь, *milь, *s^ordьse, *bolěti, *ljutь, *čestь. У розділі досліджено семантичні мотивації, метафоричні зсуви значень лексем на позначення емоцій групи «Співчуття» у сучасних слов'янських мовах, а також розглянуто варіанти розвитку різних сем з погляду історичної перспективи, конкуренції, розвитку одних і «згасання» інших компонентів значень; проаналізовано й випадки ситуативної або часової метонімії.

Чільне місце відведено репрезентації семантики іменникових назв емоцій групи «Співчуття» в сучасних лінгвістичних словниках та наукових працях; семантичним та валентнісним характеристикам емотивних предикатів на позначення переживання емоцій групи «Співчуття» у порівнюваних мовах; актантно-рольовій структурі емотивних предикатів. Аналіз вдало доповнюється дескрипцією зовнішніх проявів емоцій групи «Співчуття» в польській, російській та українській мовах і картиною мовної репрезентації ознак емоцій зазначеної групи. У проміжних висновках дослідниця констатує загальну засадничу подібність об'єктивації емоцій групи «Співчуття» в польській, російській та українській мовах. Водночас вона підкреслює й цікаві специфічні особливості вербалізації цих почуттів, починаючи з номінації емоцій, семантичного розвитку їхніх мовних позначень і закінчуючи їх метафоричною концептуалізацією.

Найголовніші результати дослідження Л. І. Ніколаєнко достатньою мірою репрезентовано в добре структурованих загальних висновках: вони логічно вмотивовані, здебільшого стисло й чітко сформульовані, органічно впливають з мети й завдань, окреслених у вступі до монографії, і повністю корелюють із ними.

До праці також долучено список умовних позначень використаних джерел, який полегшує сприйняття тексту.

Перелік використаної літератури нараховує 450 позицій, серед яких — не лише праці вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, філософів, психологів різних часових періодів, а й велика кількість опрацьованих авторкою досліджень новітнього часу. Гідне місце серед репрезентованих у бібліографії праць посідають статті й розвідки самої Л. І. Ніколаєнко, які свідчать і про її обізнаність із матеріалом, і про тривалість та глибину опрацювання обраної нею теми дослідження. Список використаної літератури оформлено відповідно до одного з сучасних стандартів, що також полегшуватиме користування книжкою.

Водночас хотілося б висловити й певні зауваження. На нашу думку, комплексному мовознавчому дослідженню, пов'язаному з репрезентацією моральних почуттів у польській, українській і російській мовах, явно бракує паралелей із сучасними південнослов'янськими мовами, які є, зокрема, набагато архаїчнішими. Такий ракурс дослідження не тільки дозволив би виявити спільне й відмінне у вербалізації згаданих почуттів у слов'янських мовах, що належать до різних груп, а й суттєво доповнив би сегмент загальної слов'янської картини світу. Крім цього, у вступі авторці варто було б чіткіше окреслити джерельну базу дослідження, а в другому і третьому розділах монографії — краще продумати аксіологічні аспекти, пов'язані з неоднозначністю семантичного спектра деяких досліджуваних лексем. Звісно, ці зауваження варто сприймати радше як побажання на майбутнє, вони не применшують вагомості та якості рецензованої праці.

Отже, монографія Л. І. Ніколаєнко «Репрезентація емоцій заздрості і співчуття в польській, російській та українській мовах: семантико-когнітив-

ний і лінгвоаксіологічний виміри» є самостійним, логічно структурованим, цілісним і завершеним дослідженням, виконаним на високому фаховому рівні. Вона характеризується легкістю викладу й стилістичною досконалістю. Працю слід усіляко вітати, — адже вона належить до мовознавчих досліджень, заснованих на міждисциплінарному синтезі лінгвістичних, психологічних, філософських, етичних, культурологічних та інших знань.

В. Ярмак

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
м. Київ, Україна
Електронна пошта: veronikaarmak1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5670-4440>

V. Yarmak

O.O. Potebnia institute of Linguistics NAS of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: veronikaarmak1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5670-4440>

Nikolaienko L. I.

THE REPRESENTATION OF THE EMOTIONS OF ENVY AND COMPASSION IN THE POLISH, RUSSIAN AND UKRAINIAN LANGUAGES: SEMANTIC-COGNITIVE AND LINGUOAXIOLOGICAL ASPECTS

Kyiv : Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 2021. 412 p.

Дата надходження до редакції — 13.10.2021

Дата затвердження редакцією — 18.10.2021